

УДК 347.121.2

Катерина Москаленко,*адвокат, канд. юрид. наук,
асистент кафедри цивільного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ПРАВО ОСІБ, НАРОДЖЕНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ДОПОМІЖНИХ РЕПРОДУКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ, НА ІНФОРМАЦІЮ ПРО СВОЄ ГЕНЕТИЧНЕ ПОХОДЖЕННЯ

Стаття присвячена аналізу положень міжнародних конвенцій та актів іноземного законодавства, рішень Європейського суду з прав людини щодо права осіб, зачатих у результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, на інформацію про своє генетичне походження; формуванню пропозицій, спрямованих на вдосконалення цивільного законодавства в зазначеній галузі.

Ключові слова: допоміжні репродуктивні технології, донорство статевих клітин, право на інформацію, генетичне походження, Європейський суд з прав людини.

Постановка проблеми. Застосування допоміжних репродуктивних технологій (далі – ДРТ) дозволяє відчувати радість батьківства і материнства багатьом сімейним парам, у яких один або обидва партнери безплідні. У доктрині цивільного права приділяється увага дослідженням прав донора та батьків-реципієнтів на таємницю про стан здоров'я, що включає й право на таємницю про сам факт застосування ДРТ. Водночас набуває актуальності й дослідження права осіб, народжених у результаті застосування ДРТ, на інформацію про своє генетичне походження.

Стан дослідження. Науковим підґрунтям цієї публікації стали праці таких науковців, як Д. Мартін, Е. Бліс та К. Брін.

Метою даного дослідження є вивчення: положень міжнародних конвенцій та актів іноземного законодавства щодо права осіб, зачатих у результаті застосування ДРТ, на інформацію про своє генетичне походження; практики Європейського суду з прав людини у справах про доступ заявників до інформації про своє генетичне походження, а також формування пропозицій з удосконалення законодавства України у цій сфері.

Прагнення отримати інформацію про своїх біологічних батьків у дітей, зачатих у результаті застосування ДРТ, є природним, адже таким чином вони мають змогу краще пізнати самих себе. Розкриття такої інформації може з різних причин суперечити інтересам батьків, у сім'ї яких виховується дитина, наприклад, якщо: є небажання обговорювати неможливість одного або обох з батьків зачати дитину; відсутня інформація про генетичних батьків, яку вони могли б надати дитині, а також відсутнє уявлення про прийнятний вік та спосіб, у який їй можна повідомити відповідну інформацію [1, с. 247]. Донори статевих клітин теж зацікавлені у збереженні таємниці донорства. Звісно, трапляються й винят-

кові ситуації, коли донори за своєю ініціативою знаходять своїх біологічних дітей. Наприклад, 57-річний донор статевих клітин Майк Рубіно, який є біологічним батьком 19 дітей, встановив зв'язок із ними та поводить себе як батько по відношенню до деяких із них [2].

Аналіз міжнародних актів свідчить про те, що право на інформацію осіб про своє генетичне походження не передбачено жодним міжнародним договором, у зв'язку з чим доцільним видається дослідження приписів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Європейська конвенція) [3] та Конвенції про права дитини [4].

Стаття 8 Європейської конвенції, яка передбачає право на повагу до приватного і сімейного життя і покладає на держав-членів конвенції позитивний обов'язок із забезпечення здійснення відповідного права, була предметом аналізу Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Низка справ, які розглядалися ЄСПЛ, свідчить про те, що право на інформацію про своє походження та ранні роки життя є об'єктом охорони та захисту.

Так, у справі **Гаскін проти Сполученого королівства** (Gaskin v. United Kingdom) [5] заявник Грехам Гаскін виховувався в органах опіки та піклування. Оскільки, на думку заявника, до нього погано ставилися в ранньому дитинстві, він звернувся до суду з вимогою про ознайомлення з відповідною інформацією, що зберігалася в уповноважених органах. ЄСПЛ дійшов висновку, що заявнику необхідно одержати таку інформацію, що допоможе йому дізнатися та зрозуміти особливості свого дитинства та раннього розвитку. З іншого боку, конфіденційність публічних записів – це запорука отримання об'єктивної та надійної інформації, і така конфіденційність необхідна для захисту прав третіх осіб. Суд визнав, що право заявника, передбачене ст. 8 Європейської конвенції, було порушене, адже у Великій Британії відсутня незалежна установа, яка б вирішувала питання про доступ до відповідної інформації.

У справі **Одієвре проти Франції** (Odievre v. France) [6] усиновлена в ранньому дитинстві заявниця прагнула отримати персональні дані своєї біологічної матері, яка покинула заявницю одразу після народження і зажадала залишити інформацію про себе у таємниці, подавши відповідну заяву до закладу охорони здоров'я. Аналізуючи обставини справи, ЄСПЛ визнав, що Франція змогла забезпечити дотримання балансу прав матерів (які за законодавством Франції мають право на таємне народження дитини та на таємницю про факт народження дитини) і заявниці, яка отримала інформацію про свою матір, яка не може бути ідентифікованою. Таким чином, на думку ЄСПЛ, Францією не було порушене право заявниці на повагу до приватного і сімейного життя.

За обставинами справи **Джягі проти Швейцарії** (Jäggi v. Switzerland) [7] батьки 67-річного заявника не перебували у шлюбі. Мати заявника зверталася з позовом про визнання батьківства до пана Ей. Ейч. у 1939 році, однак позов не було задоволено. Після смерті відповідача на прохання заявника у 1976 році було проведено генетичну експертизу, за результатами якої встановлено, що померлий дійсно міг би бути біологічним батьком заявника. У 1997 році заявник звернувся до уповноважених органів з вимогою провести повторний аналіз ДНК, яку не було задоволено. Вичерпавши всі засоби національного захисту, заявник був змушений звернутися до ЄСПЛ, вважаючи, що його право на повагу до приватного життя було порушено. Встановлюючи баланс між правом на повагу до померлої особи, правом заявника на інформацію про своє походження та публічним інтересом у встановленні правової визначеності, ЄСПЛ визнав, що відмова в екзгумації тіла Ей. Ейч. з метою проведення експертизи для встановлення батьківства є порушенням права заявника, передбаченого статтею 8 Європейської конвенції. До такого висновку ЄСПЛ дійшов з огляду на те, що заявник продемонстрував реальний інтерес у встановленні інформації про свого біологічного батька, а родина померлого не навела будь-яких релігійних або інших аргументів проти екзгумації.

Справа **Годеллі проти Італії** (Godelli v. Italy) [8] стосується конфіденційності обставин народження дитини та неможливості особи отримати інформацію про своє походження. Аніта Годеллі наголошувала на тому, що з віком вона все більше і більше прагнула отримати інформацію про своє генетичне походження. На відміну від справи Одієвре, у справі Годеллі ЄСПЛ констатовано, що не було забезпечено права на отримання інформації про своє походження, а отже, право заявниці на повагу до приватного і сімейного життя було порушене.

Ст. 7 Конвенції про права дитини гарантує дитині право **“наскільки це можливо, знати своїх батьків”**. На нашу думку, відповідне формулювання не гарантує дитині право знати своїх біологічних батьків, адже термін **“батьки”**, який вживається у Конвенції, стосується саме осіб, які мають правовий зв'язок з дитиною, а не біологічний. Більш того, словосполучення

“наскільки це можливо” свідчить про існування меж здійснення відповідного права.

Крім того, за приписами ст. 13 цієї ж Конвенції **дитина має право** вільно висловлювати свої думки; це право включає **свободу шукати, одержувати і передавати інформацію** та ідеї будь-якого роду незалежно від кордонів в усній, письмовій чи друкованій формі, у формі творів мистецтва чи за допомогою інших засобів на вибір дитини. Здійснення цього права може зазнавати деяких обмежень, проте ними можуть бути лише ті **обмеження, які передбачені законом і необхідні, зокрема, для поваги прав і репутації інших осіб**. Таким чином, право дитини на отримання інформації не може бути здійснено, якщо це порушує права батьків або донора (-ів).

Дослідження національних законодавств країн світу свідчить про те, що в деяких країнах вже існують законодавчо передбачені механізми, які дозволяють особам, зачатим у результаті застосування ДРТ, отримати інформацію про донорів.

Наприклад, Акт про допоміжні репродуктивні технології щодо людини, який було прийнято у **Новій Зеландії** [9], передбачає детальну процедуру розголошення ідентифікуючої інформації про донора статевих клітин його біологічній дитині. Так, відповідно до ч.3 згаданого Акта інформація про донора повинна бути надана на вимогу його біологічної дитини, за умови, що остання досягла 18-річного віку та розголошення інформації не буде небезпечним для будь-якої третьої особи. Якщо особа надасть згоду на розголошення інформації про неї донору – останньому можуть бути передані відповідні відомості.

Відповідно до секції 5 **Акту про Генетичну Єдність Швеції** [10] особа, яка була зачата за допомогою ДРТ, і є **“достатньо зрілою”**, має право отримати інформацію про донора статевих клітин із журналу, який повинен зберігатися у медичному закладі. Якщо в особі є достатні підстави припускати, що вона була зачата за допомогою ДРТ, уповноважений орган зобов'язаний допомогти такій особі отримати інформацію про наявність відповідного запису у зазначеному журналі. Крім цього, відповідна інформація може бути надана на вимогу суду (секція 6 цього ж Акта).

Згідно зі ст. 27 **Федерального Акта Швейцарії про застосування допоміжних репродуктивних технологій** [11] особа, зачата в результаті застосування ДРТ, після досягнення 18-річного віку має право отримати інформацію про персональні дані донора статевих клітин та його зовнішній вигляд у Федеральній службі. До досягнення згаданого віку отримання такої інформації можливе за умови доведення наявності законного інтересу дитини в її отриманні. Перед розголошенням персональних даних донора Федеральна служба повинна поінформувати про ці обставини донора. Якщо останній не бажає контакту зі своєю біологічною дитиною, їй повідомляється про це. Якщо ж особа наполягає на отриманні інформації про свого генетичного батька (матір), інформація надається в обов'язковому порядку.

У науковій літературі дискутується питання про те, чи варто покладати на батьків або на державу обов'язок повідомляти дитині, зачатій у результаті застосування ДРТ, про обставини її зачаття. У зарубіжній доктрині висловлювалися пропозиції щодо спеціального символу про зачаття за допомогою донора у свідоцтві про народження дитини, внесення до такого свідоцтва запису про те, що дитина могла бути зачата за допомогою ДРТ, і про можливість отримання інформації про обставини зачаття шляхом звернення до уповноважених органів тощо [12].

В Україні за приписами ст. 48 Основ законодавства України про охорону здоров'я [13] розкриття анонімності донора може бути здійснено в порядку, передбаченому законодавством. Втім норми, які регулювали би підстави, умови та порядок розкриття анонімності донора, у чинному законодавстві України відсутні. Водночас форма інформованої добровільної згоди на донорство сперми, затверджена Порядком застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні [14], містить інформацію про те, що лише неперсоніфіковані результати обстеження донора можуть бути повідомлені реципієнтам. Більше того, відповідна згода містить обов'язок не встановлювати особу жінки-реципієнта, а також дитини, що народилася в результаті використання статевих клітин при проведенні лікування методами ДРТ.

На розгляд Верховній Раді України неодноразово подавалися законопроекти стосовно особливостей реалізації репродуктивних прав осіб. Так, згідно зі ст. ст. 13, 15 проекту Закону України "Про репродуктивні права та гарантії їх здійснення" [15] донорство статевих клітин можливе за умови забезпечення анонімності донора, а розкриття такої анонімності можливе лише у випадках, встановлених чинним законодавством. Такі ж положення передбачені й у проекті Закону України "Про репродуктивне здоров'я населення України" [16].

На нашу думку, прогалини у чинному законодавстві України мають бути заповнені шляхом прийняття спеціального закону, присвяченого питанням застосування ДРТ, у якому були би передбачені правила розкриття анонімності донора із дотриманням балансу прав дітей, зачатих у результаті ДРТ, донорів та батьків, у сім'ї яких виховуються такі діти.

Проведене дослідження дозволяє дійти таких висновків:

1. Міжнародні акти не містять спеціальних норм, які би передбачали право осіб, зачатих у результаті ДРТ, на інформацію про своє генетичне походження.

2. Національне законодавство деяких країн (зокрема, Нової Зеландії, Швеції та Швейцарії) містить правила про розкриття інформації про донора на вимогу його біологічних дітей, що були зачаті в результаті застосування ДРТ.

3. В Україні відсутні спеціальні законодавчі приписи щодо розголошення інформації про донора статевих клітин на вимогу осіб, зачатих у результаті ДРТ. Прогалини у чинному законодавстві України мають бути заповнені шляхом прийняття спеціального закону, присвяченого питанням застосування ДРТ, у якому були би передбачені правила розкриття анонімності донора з дотриманням балансу

прав дітей, зачатих у результаті ДРТ, донорів та батьків, у сім'ї яких виховуються такі діти.

Список використаних джерел:

1. Blyth E. Donor assisted conception and donor offspring rights to genetic origins information / E. Blyth // The International Journal of Children's Rights. – 1998. – Volume 6. – Issue 3. – P. 237–253.

2. A sperm donor connects with 19 children he fathered and has even moved in with one child, who he calls the 'greatest kid in the world' [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-4657082/A-sperm-donor-connects-19-children-fathered.html#ixzz4ti3kF0Og>

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – Ст. 210.

4. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року // Зібрання чинних міжнародних договорів. – 1990. – № 1.

5. Gaskin v. United Kingdom [Електронне джерело] // Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["gaskin"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER"\],"chamber":\["CHAMBER"\],"itemid":\["001-57491"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

6. Odievre v. France [Електронне ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60935>

7. Jaggi v. Switzerland [Електронне джерело] // Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["jaggi"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER"\],"chamber":\["CHAMBER"\],"itemid":\["001-76412"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

8. Godelli v. Italy [Електронне ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-113460>

9. Human Assisted Reproductive Technology Act 2004 [Електронне ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislation.govt.nz/act/public/2004/0092/latest/whole.html>

10. The Genetic Integrity Act (2006:351) [Електронне ресурс]. – Режим доступу: <http://www.smer.se/news/the-genetic-integrity-act-2006351/>

11. Federal Act on Medically Assisted Reproduction of 18 December 1998 [Електронне ресурс]. – Режим доступу: <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/20001938/index.html>

12. Blyth E., Frith L., Jones C., Speirs M.J. The role of birth certificates in relation to access to biographical and genetic donor conception. / E. Blyth, L. Frith, C. Jones, M.J. Speirs // The International Journal of Children's Rights. – 2009. – Volume 17. – Issue 2. – P. 207–233.

13. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – № 4. – С. 19.

14. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 9 вересня 2013 року № 787 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 82. – Ст. 446.

15. Проект Закону про репродуктивні права та гарантії їх здійснення від 10 лютого 2004 року № 5105 [Електронне ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?p3511=17135.

16. Проект Закону про репродуктивне здоров'я населення України від 12 липня 2005 року № 5369 [Електронне ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?p3511=17722.

Статья посвящена: анализу положений международных конвенций и актов иностранного законодательства, решений Европейского суда по правам человека касательно права лиц, рожденных в результате применения вспомогательных репродуктивных технологий, на информацию о своем генетическом происхождении; формированию предложений, направленных на совершенствование гражданского законодательства в указанной области.

Ключевые слова: вспомогательные репродуктивные технологии, донорство половых клеток, право на информацию, генетическое происхождение, Европейский суд по правам человека.

The article is dedicated to the analysis of provisions of the international treaties and national pieces of legislation, decisions of the European Court of Human Rights regarding the right of the donor-conceived children to information about their genetic origin as well as to the formulation of proposals aimed at improving of civil legislation in this area.

Key words: assisted human reproduction, donorship of sex sells, right to information, genetic origin, European court of human rights.

